

بررسی نسبت تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی و تمایل آنان برای اقامت در این امیرنشین (طی سال های ۱۳۸۹-۱۳۷۹)

دکتر مصطفی ازکیا^۱، کامبیز پارتازیان^۲

چکیده

پدیده مهاجرت سرمایه های انسانی و مالی از کشوری به کشور دیگر، فرایندی دینامیک است که علل و عوامل مختلفی می توانند بر آن تاثیر داشته باشند و نباید چنین تصور شود که تصمیمات شخصی و منافع محدود و شخصی افراد به تنهایی سبب ایجاد موج مهاجرت از کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته به سمت دنیای پیشرفته می شود. به عبارت دیگر، این حرکت گروهی که بر حسب زمان و مکان و علل و عوامل آن شدت و ضعف می یابد؛ حاصل برآیند نظرات و تصمیمات افرادی است که بدون غرض ورزی و تنها برای دستیابی به رفاه و امکانات بهتر و اثر بخشی بیشتر، اقدام به مهاجرت می کنند؛ در این ره گذر اما آنچه حایز اهمیت بسیار است، دوام و قوام مهاجرت انجام گرفته و میزان تمایل مهاجرین در اقامت پس از مهاجرت در کشور مقصد می باشد. در پژوهش حاضر کوشش شده تا به تحلیل نسبت تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی و میزان تمایل آنان در ادامه اقامت آنان در این امیرنشین پرداخته شود. روش تحقیق ترکیبی از روش های اسنادی^۳، تحلیلی^۴، میدانی^۵ و کیفی^۶ است و جامعه آماری آن را ایرانیان رده های مختلف شغلی اعم از رده های شغلی بالا، متوسط و پایین مقیم و ساکن دبی تشکیل می دهد.

حجم نمونه پژوهش بر اساس فرمول کوکران برابر با ۲۰۰ ایرانی مقیم دبی است که از طریق روش مطابق نسبی از میان ۴۵۰ هزار ایرانی ساکن دبی انتخاب شده اند. با استفاده از آماره های استنباطی کندال تاو سی و کرامر وی، به تحلیل داده های پژوهش پرداخته شده است. یافته های پژوهش نشان می دهد که نسبت تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی با میزان تمایل آنان برای اقامت در آن همخوانی نداشته و علی رغم تب شدید تمایل ایرانیان برای مهاجرت به دبی در اواخر دهه ۷۰ شاهد نوعی افت نرخ تقاضای مهاجرت و همچنین تمایل کمتر مهاجرت و اقامت در این امیرنشین در اواخر دهه ۸۰ هستیم. علل و کم و کیف بر هم خوردن چنین نسبتی در قالب پژوهش حاضر مورد بررسی قرار گرفته و رابطه مثبت و یا منفی و یا وجود و یا عدم همبستگی میان متغیرها به اثبات می رسد.

واژگان کلیدی: مهاجرت، مهاجرت بین المللی، واقعیت اجتماعی، آغاز مهاجرت، دوام و پایایی مهاجرت.

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۰/۱۱/۰۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۱۰/۱۰

^۱ استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران (نویسنده مسئول) Mazkia@azkia.ir

^۲ کارشناسی ارشد جامعه شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران Kambizpartazian@hotmail.com

مقدمه

علل مؤثر بر مهاجرت افراد از کشورهای در حال توسعه در قالب سه گروه کلی علل زمینه ساز، ۷، جاذبه های مقصد ۸ و جاذبه های جهانی قابل بررسی است؛ و افراد مهاجر در این مسیر با مشکلات و موانعی ۹ مواجه اند. علل زمینه ساز عمدتاً مربوط به کشور مبدا می شوند که معمولاً یکی از کشورهای کمتر توسعه یافته است و به مشکلات فرد برای اشتغال و زندگی در وطن خود باز می گردد. جاذبه های مقصد نیز علل جذاب کشور مقصد را در بر می گیرند و فرد را برای بدست آوردن امکانات بهتر به کشوری غالباً توسعه یافته و ثروتمند جذب می کند.

علاوه بر این معمولاً قدر مطلق این علل نیست که از اهمیت زیادی برخوردار است؛ بلکه اختلافات و فاصله میان هر عامل در کشور مبدا با عامل مشابه در مقصد است که می تواند شتاب حرکت مهاجران به سمت دنیای پیشرفته را افزایش یا کاهش دهد. (کاظمی پور، ۱۳۸۳: ۹۶) با توجه به این مهم، در این پژوهش سعی بر آن است تا اختلاف و فاصله میان نرخ تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی و نرخ تمایل آنان برای اقامت در آن طی دهه های ۷۰ و ۸۰، به کمک انجام مطالعات میدانی و پیمایشی ۱۰، و مصاحبه های گروهی، آشکار گردد. پژوهش حاضر در پی آن است تا با توجه الزامات دست یافتن ایرانیان به شرایط بهتر حیات فردی و اجتماعی (علل جاذبه خارجی و علل دافعه داخلی)، علل اصلی بر هم خوردن توازن میزان تمایل به مهاجرت و تمایل به اقامت ایرانیان در دبی را بازنمایی و علت یابی نماید. از آنجا که پارادایم مورد نظر در این تحقیق، واقعیت اجتماعی مهاجرت و تغییر موقعیتی و جایگاهی ایرانیان از داخل کشور به دبی است، به تفحص علل و چرایی موضوع، با توجه به مولفه ها و دلایل هر دو فضا پرداخته شده است.

در این راستا مهم ترین و کلی ترین سوالاتی که سعی شده تا در خلال پژوهش حاضر بدان پاسخ داده شود؛ این پرسش هاست که علت عدم تناسب میان میزان تمایل مهاجرت ایرانیان به دبی و میزان تمایل آنان به اقامت در آن پس از مهاجرت چیست و به طور کل علت عدم توازن موجود میان علل جاذبه ای (بیرونی) و دافعه ای (داخلی) مهاجرت ایرانیان به دبی چیست؟ و میزان برهم خوردن توازن کدامیک از این علل بیشتر بوده و به نسبت سایر علتها از درجه اهمیت بالاتری برخوردار بوده است؟

چارچوب نظری

انتخاب چارچوب نظری به مسأله تحقیق و کیفیت اطلاعات علمی به دست آمده از مرحله مطالعات اکتشافی ۱۱ بستگی دارد که محقق پس از واکاوی ادبیات نظری موضوع تحقیق و طبقه بندی داده های جمع آوری شده برحسب همگرایی و تضادهای موجود در رویکردها، در مرحله طراحی چارچوب نظری پژوهش، تئوری یا تئوری های مختلف را به عنوان بنیان کار علمی خود قرار می دهد که گمان می رود می توانند پشتوانه تئوریک موضوع مورد مطالعه قرار گیرند. (بیکر؛ ۱۳۷۷: ۱۴۸).

چارچوب نظری ۱۲ تحقیق حاضر، مبتنی بر پارادایم واقعیت اجتماعی ۱۳ دورکیم یعنی پرداختن به مسایل اجتماعی از طریق مسایل اجتماعی و دیگر مسایل دخیل در بروز آن است که از طریق روش های مصاحبه ۱۴ و پرسش نامه ۱۵ عملی می گردد. در این راستا نظریات مطرح پیرامون مهاجرت بین المللی در ادبیات نظری تحقیق مورد بررسی قرار گرفته و نظریات هم سو با تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی (نظریات همگرا) ۱۶ و نظریات هم سو با تمایل ایرانیان به اقامت در دبی (نظریات متضاد) ۱۷ با توجه به یافته های تحقیق کیفی (بحث های گروهی، مصاحبه ها و مشاهدات شخصی انجام گرفته در دبی) استخراج شده و برای اثبات عدم توازن موجود میان میزان تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی و میزان تمایل آنان برای اقامت در این امیرنشین، برای شکل گیری چارچوب نظری و طراحی مدل نظری تحقیق استفاده می گردد.

نظریه های همگرا و متضاد

در بررسی نظریات پیرامون پژوهش حاضر، نخست پرسشی با این مضمون که چگونه مهاجرت بین المللی آغاز می شود و چگونه دوام می یابد را مد نظر قرار داده ام؛ چرا که در بررسی نظریات مطرح پیرامون مهاجرت بین المللی، نظریات، خود قابل تقسیم به دو دسته نظریات مطرح پیرامون آغاز مهاجرت و نظریات پیرامون دوام و پایایی مهاجرت و اقامت بین المللی است. در ذیل و در تقسیم بندی ها نیز سعی کرده ام تا این تقسیم بندی رعایت گردد. نکته حایز اهمیت در بررسی نظریات هر دو تقسیم بندی، که با آن مواجه شدم وجود نظریات مختلف، به احتساب سطوح مختلف تحلیل مهاجرت می باشد. به عبارت دیگر با تغییر سطوح تحلیل مهاجرت، از هر یک از سطوح کشور، فرد، خانوار، و ساختار بیرونی و بین المللی، و همچنین تغییر شرایط پیش و پس از مهاجرت، نظریات پیرامون مهاجرت نیز تغییر می یابد.

نظریات مطرح پیرامون آغاز مهاجرت بین المللی

۱- نظریه نئوکلاسیک ها

به نظر اقتصاد دانانی چون ساستاد ۱۹ مهاجر وقتی اقدام به مهاجرت می کند که این امر دارای بازده اقتصادی باشد. بازدهی که فراتر از تفاوت درآمد در مبداء و مقصد مهاجرتی است، زیرا بر اساس نظریه او که به نظریه هزینه- فایده موسوم است؛ مهاجرت زمانی انجام می گیرد که درآمد در مبداء به علاوه هزینه واقعی مهاجرت کمتر از درآمد قابل انتظار باشد. بر اساس این تئوری، مهاجرت و دوره بیکاری و کم کاری همراه آن، ممکن است به عنوان یک سرمایه گذاری تلقی شود که سرانجام درآمد بالاتر و سطح بالاتر زندگی را برای مهاجرین در بردارد. (فیندلی، ۱۳۷۲، ۳۱). از دید نظریات کلان نئوکلاسیک ۲۰، هرکجا نیروی کار بیش از سرمایه باشد، دستمزدها رو به کاهش و هر کجا که انباشت سرمایه بیشتر باشد دستمزدها سیر صعودی می یابد.

چنین وضعیتی، مهاجرت نیروی کار از منطقه نخست به منطقه دوم را تحریک کرده و تعادلی میان دستمزدها و نیروی کار ایجاد می کند. در نتیجه، در مناطق مهاجر فرست به کاهش نیروی کار و افزایش دستمزدها و در مناطق مهاجر پذیر به افزایش نیروی کار و کاهش دستمزدها منتهی می گردد. استمرار این وضعیت، شکاف میان دستمزدها را کاهش داده و در نتیجه زمانی که تفاوت به سطح هزینه های مهاجرت تقلیل یابد، مهاجرت متوقف می شود. (Lyson and Falk, 1993, ۱۲۴).

از دید نظریات خرد نئوکلاسیک ۲۱، فرد، عملکرد خود را در قالب اصل و هزینه ارزیابی می کند. او همچنین هزینه های ملموس و غیر ملموس را در مقابل فواید قرار می دهد و تصمیم به مهاجرت یا عدم مهاجرت می گیرد. (Swain and Garasky, 2006, ۵۲).

۲- نظریه اقتصادی نوین

در این نظریه، مقیاس خرد هم مد نظر قرار گرفته است و مطابق با آن مهاجرتی که توسط افراد صورت می گیرد به طور وسیع در ارتباط با عملکردی است که افراد در جامعه دارند. این امر صرفاً برای افزایش درآمد خانوارها نبوده، بلکه اقدامی در جهت به حداقل رساندن مخاطراتی چون فقدان امنیت، بیمه، داد و ستد، کاستی های بازار، نبود بیمه بیکاری و نظایر آن است که خانوارها برای بهبود وضعیت اقتصادی خود از طریق تنوع بخشیدن به منابع درآمدی تلاش می کنند. به دلیل محرومیت اکثر کشورهای مهاجر فرست از دسترسی به خدمات بانکی، پولی که مهاجران به سرزمین اصلی خود ارسال می دارند، عامل مهمی در توسعه آن کشورها محسوب می شود و از آنجا که وجوه ارسالی به صورت ارز می باشد به افزایش ذخایر ارزی کشور مهاجر فرست منجر می شود و ارزشی بالاتر از سرمایه محلی دارد. این پول از نظر تایلور ۲۲ (۱۹۹۲) و استارک ۲۳ (۱۹۹۴) نه تنها در وضع اقتصادی جامعه موثر می افتد بلکه مهم تر از آن، درآمد خانوارهای دارای مهاجر را در مقایسه با خانوارهای هم تراز فاقد مهاجر افزایش داده و نوعی منزلت اجتماعی بالاتر را تامین می کند که خود از علل تشدید کننده مهاجرت به شمار می رود.

از عمده نظرات اقتصادی نوین مهاجرت می توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- مهاجرت اتفاق می افتد حتی اگر تفاوتی بین دستمزدها نباشد.
- وجود و ادامه مهاجرت خود تشدید کننده مهاجرت بوده و به عنوان وسیله ای برای افزایش درآمدها و کاهش مخاطرات اقتصادی در سرزمین مهاجر فرست تلقی می شود.
- مادامی که بازار مطمئن و اشتغال مناسب در کشورهای در حال توسعه وجود نداشته باشد مهاجرت از این کشورها به خارج وجود خواهد داشت.
- کشورهای مهاجر فرست نه تنها از طریق سیاست بازار کار بلکه بیمه های اقتصادی و امنیت بازار سرمایه می توانند بر مهاجرت اثر بگذارند و این سیاست می تواند به تعدیل فقر و وضعیت نسبی و کاهش مهاجرت منجر شود. (نیل هوو، جکسون، ریچارد، ۲۰۰۶: ۳۳-۳۰ pp)

۳- نظریه بازار کار دوگانه

- این نظریه دلیل مهاجرت را تقاضای دائمی کشورهای مهاجرپذیر به کارگران خارجی می داند. اصول این نظریه به شرح ذیل می باشد:
- دستمزد علاوه بر انعکاس از شرایط عرضه و تقاضا، وسیله ای برای تامین منزلت و حیثیت افراد است.
  - این گرایش در عموم کارفرمایان کشورهای توسعه یافته وجود دارد و در بین مهاجران فصلی ۲۴ و غیر قانونی بیش از سایرین است.
  - دلیل وجود مهاجران غیر ماهر ۲۵ در کشورهای پیشرفته صنعتی توسعه و ویژگی های اقتصاد دوگانه در آنهاست. (Ibid, 69).

نظریات مطرح پیرامون دوام و پایایی مهاجرت بین المللی

۱- نظریه سیستم جهانی

طبق این نظریه، ادامه و دوام روابط اقتصادی سرمایه داری در مناطق و جوامع غیر سرمایه داری موجب ایجاد مهاجرت روان و سیال افراد به خارج از محدوده جغرافیایی خود می شود. در این نظریه از مهاجرت به عنوان پدیده غیر طبیعی جابجایی افراد مناطق و کشورهای در حال توسعه ۲۶ به کشورهای توسعه یافته در فرآیند توسعه سرمایه داری یاد می گردد. نظریه سیستم جهانی بر این باور است که مهاجرت بین المللی از قوانین بازارهای جهانی رو به گسترش پیروی می کند.

۲- نظریه شبکه ۲۷

زمانی که مهاجرت آغاز شود، ممکن است روندی کاملاً متفاوت با نیروهای نخستین تشکیل دهنده خود را پیش گیرد. بر اساس نظریه شبکه، رابطه ای خویشاوندی یا دوستانه، میان مهاجران اولیه، مهاجران بالقوه و مهاجران پیشین برقرار می گردد. برقراری این چنین روابطی خود، احتمال مهاجرت های بین المللی را افزایش می دهد چرا که از هزینه و خطرات ناشی از مهاجرت می کاهد.

(Massey؛ ۹۸؛ ۱۹۹۳)

در چنین حالتی، مهاجرت به واسطه فرآیند اشاعه پایدار می ماند تا آنکه در نهایت تمامی افرادی که در آرزوی مهاجرت به سر می برند از توان مهاجرت برخوردار گردند. در کشورهای در حال توسعه، چنین مهاجرت هایی ممکن است بدون توجه به عرضه و تقاضای اقتصادی، به قاعده ای برای ورود افراد به دنیای بزرگسالی و بلوغ فکری مبدل شود. از نقطه نظر دیگر، چارلز تیلی ۲۸ اعتقاد دارد که شبکه ها و نه افراد مهاجرت می کنند.

۳- نظریه سازمانی ۲۹

مهاجرت بین المللی پس از آغاز ممکن است به واسطه سازمان های ذی نفع تسهیل کننده فرآیند مهاجرت، تداوم یابد. چنین سازمان هایی اغلب طیف وسیعی از خدمات را به انجام می رسانند و حتی با وجود تلاش دولت ها برای محدودیت نرخ مهاجرت ها، به تداوم جریان مهاجرت کمک می کنند.

۴- نظریه ایجابی انباشتی ۳۰

بر اساس این نظریه، هر مهاجرتی احتمال تصمیم‌گیری‌های بعدی در خصوص روند مهاجرت را دگرگون می‌سازد؛ زیرا مهاجرت بر محیط اجتماعی مناطق مبدا و مقصد تاثیر می‌گذارد. در کشورهای مبدا، ارسال پول برای خانواده ممکن است سبب افزایش انگیزه خانوارهای دیگر جهت فرستادن مهاجر شود. در کشورهای مقصد، از برخی کارها تحت عنوان مشاغل مهاجران یاد می‌گردد که این خود افزایش تقاضا برای مهاجران جهت اشتغال به این قبیل امور را به دنبال دارد.

۵- نظریه پیوندهای ارتباطی ۳۱-۱۵ کلاس ماسی ۳۲

به باور ماسی، افزایش رابطه میان فرد مهاجر با اعضای خانواده و بستگان که در برگیرنده روابط قوی ۳۳ و مستحکم است، خود به افزایش مهاجرت اعضای خانواده و بستگان او منجر می‌گردد. از نظر ماسی، نرخ مهاجرت‌ها در روابط از نوع دوستی کاهش می‌یابد. به عبارت دیگر مهاجرت یک دوست به یک کشور خارجی به واسطه نوع رابطه که در برگیرنده روابط سستی ۳۴ است، الزاماً موجب مهاجرت دوست دیگر نمی‌گردد.

۶- نظریه جذب و دفع ۳۵ اورت. س. لی ۳۶

لی، اقتصاددانی است که در سال ۱۹۶۶ چهار عامل مهم و موثر در تصمیم‌گیری برای مهاجرت بین‌المللی را به شرح ذیل طبقه‌بندی نمود:

- علل موجود در مبدا (برانگیزنده و بازدارنده) ۳۷
- علل موجود در مقصد (برانگیزنده و بازدارنده) ۳۸
- موانع عمده مهاجرت از مبدا به مقصد (موانع مداخله‌گر) ۳۹
- عوامل و ویژگی‌های فردی مهاجران

نظریه وی به تئوری دافعه و جاذبه معروف است و بر این اساس، آن صورتی که برآیند علل برانگیزنده و بازدارنده مثبت باشد به عدم مهاجرت در فرد منجر می‌شود و اگر چنانچه شخص نتواند این تمایل را از میان ببرد و موانع موجود در جریان مهاجرت نیز تاثیر بازدارنده اعمال نکند؛ مهاجرت عینیت یافته و فرد حرکت خود را از مبدا به مقصد آغاز می‌کند. نکته قوت نظریه لی، تاکید درست و به جای او درباره علل شخصی است. به اعتقاد او، تحت تاثیر علل شخصی است که برخی از افراد مهاجرت را ترجیح می‌دهند و بدان مبادرت می‌ورزند و برخی در محل سکونت خود باقی می‌مانند.

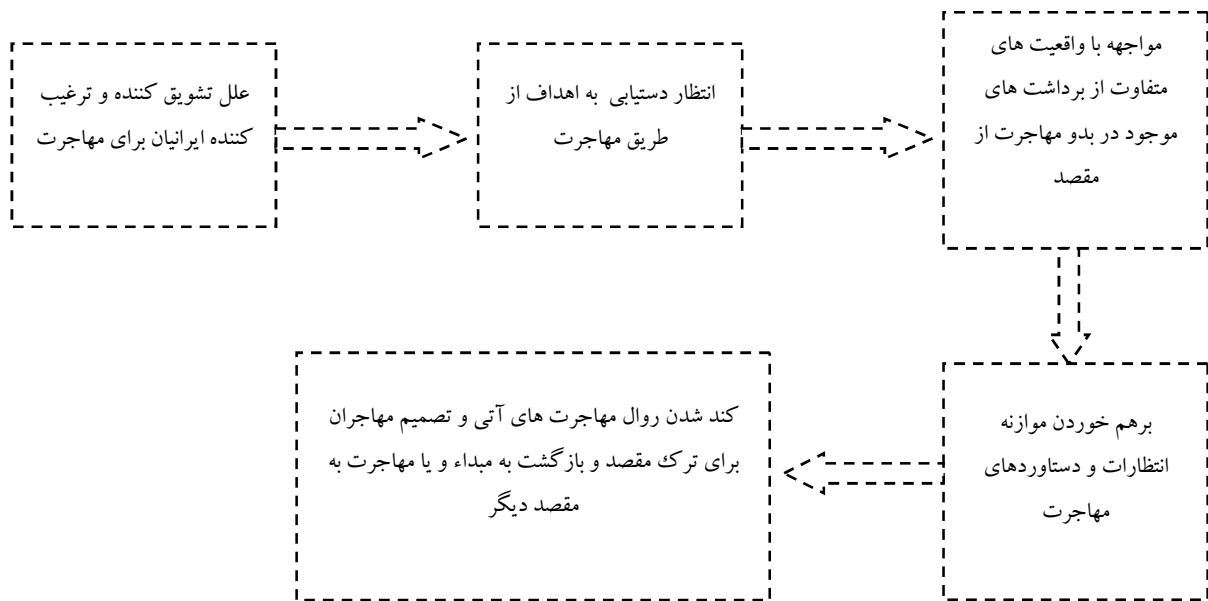
۷-۲-۱-۲- نظریه کارکرد گروایی ۴۰

این نظریه بر تبیین و دلایل و پیامدهای مهاجرت استوار است. این نظریه در خصوص دلایل مهاجرت بر این فرض تاکید می‌کند که تمامی نیازهای اجتماعی در چارچوبی از نظام اجتماعی آموخته می‌شوند. کنش‌گران در یک نظام به نیازهایی باور دارند که در آن نظام نمی‌توانند آنها را برآورده سازند؛ زیرا خصایص ساختن نظام‌های اجتماعی و کنشگران هرگز در طول زمان ایستا نیستند. از این رو ممکن است تحولات لازم برای کاهش ناهماهنگی میان احساس نیاز و امکان تسهیل آن در کنشگر یا در نظام یا در هر دو رخ دهد. درک ناهماهنگی میان خصایص فرد و نظام اجتماعی، منجر به مهاجرت شخص جهت کاهش ناهماهنگی‌های ساختی می‌شود. (نیل هوو، جکسون ریچارد، ۱۰۳:۲۰۰۵).

نظریه پردازان کارکردگرا همچنین اعتقاد دارند از آنجا که در هر نظام بدون وجود پوشش‌های انسانی تعادل به هم می‌خورد، مهاجرت عنصری الزامی جهت برقراری تعادل مجدد در جامعه است، از این جهت مهاجرت از یک سو به مکانیسم تطابق شخص با تغییرات ایجاد شده مبدل می‌گردد و از طرف دیگر تعادل از دست رفته را به جامعه باز می‌گرداند. آنها پس از تبیین علل مهاجرت و اعتقاد به کارکرد مثبت برای آن، به اثرات مهاجرت بر ساخت مبدا-مقصد و وضعیت مهاجران می‌پردازند. به اعتقاد آنان ساخت جامعه مقصد مهاجران را از ابتدا در خودشان جذب و سپس با خود همانند می‌کند، که در چنین حالتی مهاجر پس از همانند شدن به یگانگی با آن دست می‌یابد. بنا بر اعتقاد کارکردگرایان، نظام مقصد، نهایتاً مهاجر و نسلهای پا گرفته از آن را به عنوان اعضای

دایمی خود با خصایص اقتصادی و اجتماعی نظیر سایر اعضای خود می پذیرند. به طور کلی آنها مهاجرت را عامل مطمئن جلوگیری از آسیب های اجتماعی ناشی از عدم تعادل در جامعه می دانند. آن ها همچنین معتقدند که مهاجرت باعث برابری و استقلال می شود و زمینه بهبود وضعیت زندگی را به وجود می آورد و اگرچه به لحاظ اقتصادی در ابتدای مهاجرت بیکاری به وجود می آید اما این بیکاری موقتی بوده و مدتی بعد از کسب شغل، بهبود و رفاه اقتصادی به همراه دارد.

چارچوب مفهومی

مدل ۱: الگوی مفهومی سیر روال مهاجرت ایرانیان به دبی

فرضیه های تحقیق

- به نظر می رسد میان نسبت علل آموزشی (داخلی) تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی و علل آموزشی (خارجی) تمایل آنان برای اقامت در دبی توازن وجود دارد.
- به نظر می رسد میان نسبت علل فرهنگی (داخلی) تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی و علل فرهنگی (خارجی) تمایل آنان برای اقامت در دبی توازن وجود دارد.
- به نظر می رسد میان نسبت علل اجتماعی (داخلی) تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی و علل اجتماعی (خارجی) تمایل آنان برای اقامت در دبی توازن وجود دارد.
- به نظر می رسد میان نسبت علل اقتصادی (داخلی) تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی و علل اقتصادی (خارجی) تمایل آنان برای اقامت در دبی توازن وجود دارد.
- به نظر می رسد میان نسبت علل شخصی (داخلی) تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی و علل شخصی (خارجی) تمایل آنان برای اقامت در دبی توازن وجود دارد.

روش تحقیق

روش تحقیق کمی (پیمایشی)

در این روش، با استفاده از ابزار کمی جمع آوری اطلاعات (پرسش نامه) به بررسی نسبت میان علل جاذبه ای (بیرونی) و دافعه ای (داخلی) تشویق کننده ایرانیان برای مهاجرت به دبی و کارکرد منفی یا کمتر واقعی علل جاذبه ای (بیرونی) و دافعه ای (داخلی) پس از انجام مهاجرت و اقامت آنان در این امیرنشین پرداخته شده و با مشهودات به دست آمده از این امیرنشین در قالب تحقیق کیفی (بحث گروهی) مقایسه شده است. سپس با بهره گیری از مفاهیم و دیدگاه های جامعه شناسی، مبانی نظری لازم برای پژوهش گردآوری و فرضیات پژوهش بر اساس مفاهیم نظری و مدل مفهومی ۴۱ به دست آمده تعیین و بر مبنای آن متغیرهای مستقل و وابسته مشخص شده اند. طراحی پرسشنامه نیز بر اساس جمع بندی مشاهدات به عمل آمده در دبی و انجام مصاحبات عمیق و گروهی با کارشناسان و ایرانیان مقیم و ساکن این امیرنشین و نهایتاً مدل مفهومی صورت گرفته است. برای هر متغیر حداقل یک و نهایتاً دو پرسش در پرسش نامه اختصاص یافته است. جامعه آماری پژوهش حاضر، تعداد ایرانیان مهاجرت کرده و مقیم دبی طی سال های ۸۹-۱۳۷۹ می باشد.

طبق تحقیقات آماری، طی این سال ها، بالغ بر ۴۵۰ هزار ایرانی در دبی اقامت دائم داشته اند. به عبارت دیگر بیش از ۲۵ درصد جمعیت دبی را ایرانیان تشکیل می دهند. (دپارتمان توریزم دبی، ۲۰۰۷، گزارش سوم).
با توجه به اینکه جامعه آماری ایرانیان مهاجرت کرده به دبی ۴۵۰ هزار نفر برآورد شده، از طریق شیوه تصادفی منظم، جمعیت نمونه ۴۲ قابل محاسبه است. برای انتخاب جمعیت نمونه ایرانیان مهاجرت کرده و مقیم دبی به علت پراکندگی سکونت ایرانیان و دشواری تماس با افراد در قالب کلی، به کمک تقسیم بندی جامعه ایرانیان مقیم دبی به مشاغل آنان با عناوین: مشاغل کاذب، خانه دار، اداری، تجاری، آموزشی، پزشکی، مهندسی، تولیدی، و خدماتی، از روش نمونه گیری طبق متناسب (نسبی) استفاده شده است. برای برآورد حجم نمونه نیز از فرمول کوکران ۴۳ استفاده شده است (سرای، ۱۳۸۱: ۱۳۱).

$$n = \frac{Nt^2(pq)}{Nd^2 + t^2pq}$$

که در آن n (حجم نمونه)، $Z = 95\%$ (فاصله اطمینان)، $t = 1/96$ ، $d = 0.07$ میزان خطای مجاز و p و q نیز به ترتیب ۰/۶ و ۰/۴ و N جمعیت جامعه آماری برابر با ۴۵۰ هزار نفر است.

$$n = \frac{(0.6 \times 0.4) \times (1/96)(1/96) \times 450000}{(0.6 \times 0.4) \times (1/96)(1/96) + (0.07)(0.07) \times 450000} = 187$$

تعداد افرادی که برای پاسخ دادن به پرسش نامه ها انتخاب می شوند ۲۰۰ نفر به احتساب ۱۲ نفر جایگزین میباشند. با برقراری تناسب میان تعداد کل ایرانیان مقیم دبی به این میزان، عدد نهایی تعداد پرسش نامه مربوط به هر رده شغلی تعیین شده است.

مشاغل رده پایین

مشاغل کاذب ..... ۳۰۰۰۰ نفر

خانه دار ..... ۳۰۰۰۰ نفر

مشاغل رده متوسط

مشاغل اداری ..... ۲۰۰۰۰ نفر

مشاغل تجاری ..... ۱۰۰۰۰۰ نفر

مشاغل تولیدی ..... ۵۰۰۰۰ نفر

مشاغل خدماتی..... ۸۰۰۰۰ نفر

مشاغل رده بالا

مشاغل آموزشی..... ۱۰۰۰۰۰ نفر

مشاغل پزشکی..... ۱۰۰۰۰ نفر

مشاغل مهندسی..... ۳۰۰۰۰ نفر

در این حالت، در نمونه گیری مطابق متناسب، به نسبت، تعداد ۲۰۰ پرسش نامه بر مبنای تناسب و میزان تراکم افراد هر یک از مشاغل بدست آمده است. در این صورت جمعیت نمونه انتخابی ما به شکل زیر خواهد بود:

مشاغل رده پایین

مشاغل کاذب {در مجموع ۲۵ نفر}

خانه دار

مشاغل رده متوسط

مشاغل اداری

مشاغل تجاری {در مجموع ۱۰۴ نفر}

مشاغل تولیدی

مشاغل خدماتی.

مشاغل رده بالا

مشاغل آموزشی

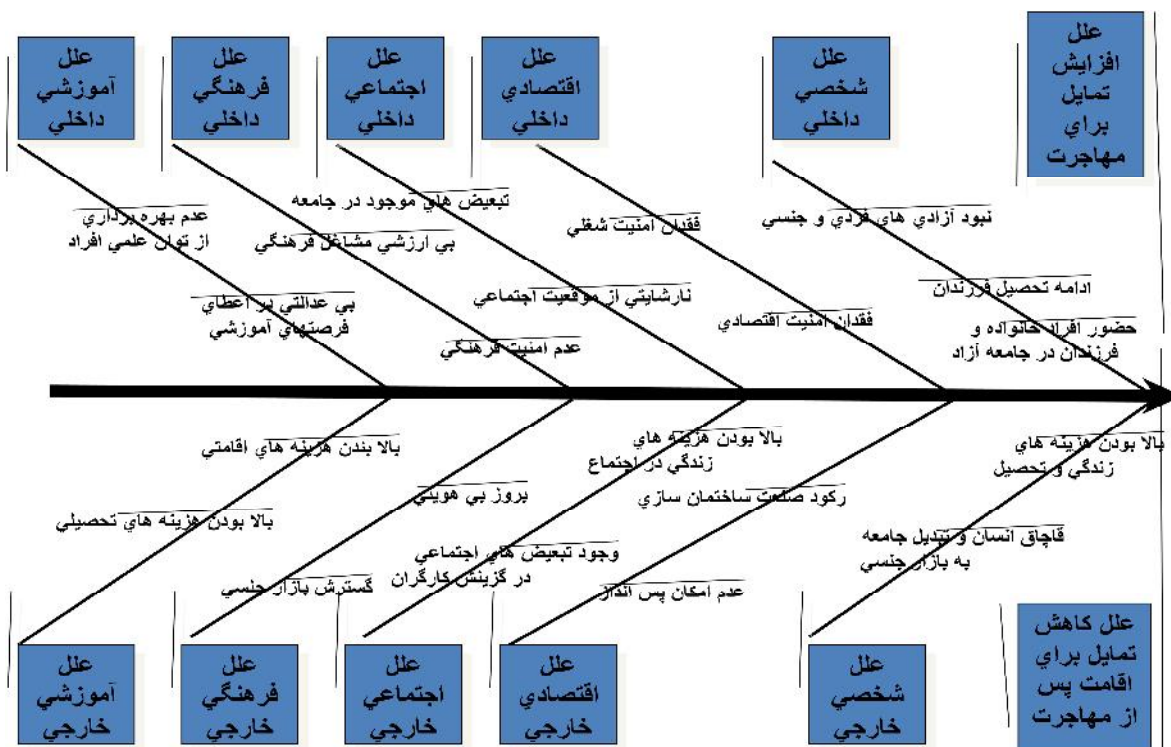
مشاغل پزشکی {در مجموع ۵۹ نفر}

مشاغل مهندسی

روش تحقیق کیفی (بحث گروهی)

در پژوهش حاضر علاوه بر روش تحقیق کمی از روش تحقیق کیفی (روش بحث گروهی متمرکز) و تکنیک های گوناگون این روش استفاده شده است. تکنیک های مورد استفاده در این پژوهش عبارت است از: انجام بحث گروهی با ایرانیان مقیم دبی، مصاحبه نیمه ساختاری با کارشناسان و متخصصین و بهره گیری از روش های استخوان ماهی و شش کلمه استفهام ۴۴. سوالاتی مبتنی بر این واقعیت ها که: چگونه تب شدید تمایل مهاجرت ایرانیان به دبی پس از مهاجرت آنان به دبی به یک باره فروکش می کند؟ چه عللی در شکل گیری بر هم خوردن توازن میان میزان تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی و تمایل آنان برای اقامت در آن نقش اساسی دارند؟ چرا همان عللی که موجبات خروج و مهاجرت ایرانیان از ایران به دبی را فراهم آورد باعث دل زدگی و تغییر عقیده ایرانیان جهت اقامت دراز مدت در دبی شده است؟ چه قشر یا اقشاری از جامعه ایرانیان با تغییر رویه عقیده ای در پیش و پس از مهاجرت به دبی روبرو بوده اند؟ در چه برهه زمانی، ایرانیان با تب بالای مهاجرت به دبی مواجه بوده و در چه زمانی این تب فرو کش کرده است؟ و نهایتاً آنکه اگر مهاجرت و دبی کعبه آمال ایرانیان نبوده است آنها در این منطقه چه می کنند و اینکه آیا تا چه حد تمایل برای بازگشت به موطن خود دارند؟

نمودار شماره (۲) روش بحث گروهی - کاربرد تکنیک استخوان ماهی

یافته های تحقیق

یافته های کیفی

همان گونه که پیشتر نیز بدان پرداخته شد، هرکجا نیروی کار بیش از سرمایه باشد، دستمزدها رو به کاهش و هر کجا که انباشت سرمایه بیشتر باشد دستمزدها سیر صعودی می یابد. چنین وضعیتی، مهاجرت نیروی کار از منطقه نخست به منطقه دوم را تحریک کرده و تعادلی میان دستمزدها و نیروی کار ایجاد می کند. در نتیجه، در مناطق مهاجر فرست به کاهش نیروی کار و افزایش دستمزدها و در مناطق مهاجرپذیر به افزایش نیروی کار و کاهش دستمزدها منتهی می گردد. استمرار این وضعیت، شکاف میان دستمزدها را کاهش داده و در نتیجه زمانی که تفاوت به سطح هزینه های مهاجرت تقلیل یابد، مهاجرت متوقف می شود؛ و این درست همان واقعیتی است که در روند مهاجرت ایرانیان به دبی به ویژه مهاجرت کارگران ایرانی به وضوح به چشم می خورد.

همان گونه که پیشتر نیز بدان پرداخته شد، مهاجرتی که توسط افراد صورت می گیرد به طور وسیع در ارتباط با عملکردی است که افراد در جامعه دارند. این امر صرفاً برای افزایش درآمد خانوارها نبوده، بلکه اقدامی در جهت به حداقل رساندن مخاطراتی چون فقدان امنیت، بیمه، داد و ستد، کاستی های بازار، نبود بیمه بیکاری و نظایر آن است که خانوارها برای بهبود وضعیت اقتصادی خود از طریق تنوع بخشیدن به منابع درآمدی تلاش می کنند. به دلیل محرومیت اکثر کشورهای مهاجر فرست از دسترسی به خدمات بانکی، پولی که مهاجران به سرزمین اصلی خود ارسال می دارند، عامل مهمی در توسعه آن کشورها محسوب می شود و از آنجا که وجوه ارسالی به صورت ارز می باشد به افزایش ذخایر ارزی کشور مهاجر فرست منجر می شود و ارزشی بالاتر از سرمایه محلی دارد؛ اما متأسفانه این واقعیت در مورد مهاجرت ایرانیان به دبی مشهود نبوده و خلاف آن به وقوع پیوسته است چراکه به واسطه بالا بودن هزینه های زندگی و نبود امکان فرصت پس انداز، مهاجرین خود با کمبود پول برای امرار معاش خود مواجه اند و از توان ارسال پول برای خانواده های خود و نهایتاً افزایش نقدینگی و ارز موجود در کشور نمی انجمند.

همان گونه که پیشتر نیز بدان پرداخته شد، یکی از دلایل عمده مهاجرت، تقاضای دایمی کشورهای مهاجر پذیر به کارگران خارجی است و دستمزد علاوه بر انعکاس از شرایط عرضه و تقاضا، وسیله ای برای تامین منزلت و حیثیت افراد است؛ که این مهم

هم به واسطه نبود فرصت های شغلی مناسب در دبی برای کارگران و حتی کارشناسان و پرداختن آنها به امور شغلی متفرقه و غیر تخصصی در خصوص مهاجرت ایرانیان به دبی منتفی است.

با توجه به مطالعات میدانی همچنین مشخص گردید که از جمله علل موجود بازدارنده دبی برای اقامت ایرانیان در این امیرنشین می توان به گسترش بازاریابی در دبی، بالابودن میانگین نرخ اجاره بهای خانه (اجاره یک آپارتمان دو خوابه در دبی ماهیانه ۲۵۰۰ دلار است که با سایر هزینه های جاری زندگی بر ۵ هزار دلار بالغ می گردد)، برابری هزینه تحصیل و درمان در دبی با لندن و سیدنی (طبق آمار، ۲۱ هزار درهم معادل ۶ هزار دلار هزینه تحصیل در مدارس انگلیسی دبی است)، عدم امکان پس انداز به واسطه افزایش هزینه های جاری زندگی، قاچاق و خرید و فروش زنان و دختران، افزایش هزینه گشایش اعتبار اسنادی ۴۵ و سودجویی اماراتی ها، عدم فرصت های شغلی چندانی برای افراد غیر متخصص و کارگران ساده، در انحصار بودن بازار کار برای هندی ها و ارجحیت دادن انتخاب کارگران هندی در عوض کارگران ایرانی، رفتن به عمان یا کیش هر دو ماه یک بار برای تمدید ویزای کاری، افت قیمت مسکن و ارزش املاک مسکونی و تجاری در دبی از سال ۲۰۱۰ به واسطه پیشی گرفتن نرخ عرضه از تقاضا و عدم تمایل ایرانیان به سرمایه گذاری در دبی در آینده، وجود تنوع فرهنگ های گوناگون در دبی و بروز مساله بی هویتی، از میان رفتن جاذبه های واقعی دبی اشاره نمود. (گزارش موسسه تحقیقاتی Kershaw Leonard، ۲۰۰۶).

با توجه به بحث ها و مصاحبه های گروهی همچنین مشخص گردید از آنجا که فعالیت افراد با مهارت های پایین شغلی و افراد غیرمتخصص و به عبارتی کارگران ساده در امیرنشین دبی ممنوع است و انگیزه های گروهی و خانوادگی در تشویق فرد سرپرست خانوار برای مهاجرت به دبی و اقامت در آن کاهش یافته (نقطه مقابل تشویق خانواده های ایرانی به مهاجرت افراد سرپرست خانوار به ژاپن) و به انگیزه های فردی که در فوق بدان اشاره شد محدود می گردد؛ از این رو نمی توان برای تبیین علل مهاجرت ایرانیان به دبی از این مهم استفاده نمود. از نقطه نظر دیگر مصاحبه ها و بحث ها نشان داد که افزایش رونق خرید و فروش املاک مسکونی و تجاری که عمده ترین نوع سرمایه گذاری خارجی در دبی محسوب می گردد همچون فواره ای که وقتی به اوج برسد دچار سقوط می شود. طبق این پیش بینی ها، قیمت املاک در دبی تا سال ۲۰۰۷ به اوج خود رسیده و سپس مسیر فرود را طی می کند. بر اساس آمار، تا پایان سال ۲۰۰۹، رشد قیمت مسکن در دبی کند شده و به ۸/۵ درصد رسیده و نهایتاً در سال ۲۰۱۰ با سقوط ارزش روبه رو شده است که این خود بر میزان و روال مهاجرت های آتی و ثانویه خارجی و به ویژه ایرانیان که عمدتاً با هدف سرمایه گذاری و خرید ملک رهسپار دبی می گردند تاثیرگذار بوده است. (گزارش سال ۲۰۰۷ موسسه مالی اعتباری وایر دبی) ۴۶

یکی دیگر از یافته های پژوهش این مهم است که افزایش نرخ مهاجرت افراد به واسطه وجود رابطه قوی میان مهاجران با اعضای خانواده و بستگان و کاهش مهاجرت بواسطه روابط از نوع دوستی رخ نمی دهد؛ چراکه همان گونه که گفته شد معمولاً مهاجرت های فردی و مهاجرت افراد غیر متخصص و کارگر ایرانی به دبی ناموفق بوده و عمده این افراد از مهاجرت خود به دبی پشیمان بوده و یا درصد بازگشت به کشور و یا از ترس آبرو ناگزیر به تحمل شرایط موجود می باشند، از این رو به علت نامطلوب بودن شرایط مهاجرت های فردی، هیچ گونه توصیه یا تشویقی از جانب مهاجران به اعضای خانواده و یا بستگان مبنی بر مهاجرت آنان به دبی صورت نمی گیرد مگر آنکه فرد مهاجرت کرده از تخصص، تحصیلات، سرمایه و ... برخوردار بوده و در صورت تجربه مهاجرت مطلوب به تشویق اعضای خانواده و یا بستگان برای اقدام به مهاجرت مبادرت نماید.

نهایتاً به عنوان آخرین یافته منتج از مطالعه میدانی مشخص گردید که برای مهاجرت ایرانیان به دبی نمی توان کارکردی مثبت قایل شده و از مهاجران و نسل های آتی به عنوان اعضای دایمی یاد کرد؛ چراکه امارات متحده عربی برنامه بلند مدتی را برای جذب سرمایه های ایران طراحی کرده و با استفاده از قوانین وضع شده در تلاشی مضاعف افراد را برای سرمایه های انسانی و مالی خارجی

و به ویژه ایرانیان تشویق می کند و به این ترتیب روز به روز بر ثروت خود با استفاده از سرمایه های دیگران می افزاید و پتانسیل های توسعه یافتگی را از ایران باز می ستاند.

یافته های کمی

جدول ۱: رابطه میزان تمایل مهاجرت به دبی و علل آموزشی در ایران

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.348	.52
	Cramer's V	.346	.52
N of Valid Cases		156	

طبق جدول فوق، می توان گفت با وجود سطح معناداری (۰,۰۵۲) با اطمینان ۹۵ درصد و سطح خطای کوچکتر تقریباً برابر با ۰,۰۵ درصد، رابطه معناداری میان دو متغیر وجود دارد. از این رو به جرات می توان اذعان داشت که دو متغیر از ارتباط خطی برخوردارند. یعنی جهت تغییر در یک متغیر با جهت تغییر در متغیر دیگر هماهنگ است. به عبارت دیگر با افزایش موانع، محدودیت ها و تبعیض های حوزه آموزش در ایران، تمایل ایرانیان برای مهاجرت به دبی به قصد ادامه تحصیل افزایش می یابد. لذا فرض صفر رد می شود و فرض مخالف یعنی فرض تحقیق مورد تایید قرار می گیرد. از این رو فرضیه علل آموزشی داخلی تحقیق که مبتنی بر نظریه کلان نئو کلاسیک است مورد تایید واقع می شود.

جدول ۲: رابطه میزان تمایل به اقامت در دبی و علل آموزشی در دبی

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.373	.214
	Cramer's V	.264	.214
N of Valid Cases		128	

طبق جدول فوق، می توان گفت از آنجا که سطح معناداری متغیرهای علل آموزشی مهاجرت پاسخگویان به دبی و میزان تمایل به اقامت در دبی (۰,۲۱۴) و بزرگتر از ۰,۰۵ درصد است، از این رو به جرات می توان اذعان داشت که همبستگی میان دو متغیر معنا دار بوده و این دو از ارتباط غیر خطی برخوردارند. یعنی جهت تغییر در یک متغیر با جهت تغییر در متغیر دیگر هماهنگ نیست. به عبارت دیگر بالا بودن و افزایش اجاره خانه در دبی (۳-۵ هزار دلار در ماه) و بالا بودن هزینه تحصیل در دبی (برابر با لندن) از یک سو و بسیاری مزیت ها و امکانات پیشرفته آموزشی در دبی برای ایرانیان، وجود ۷ دانشگاه ایرانی و شعباتی از دانشگاه های انگلیسی، استرالیایی و کانادایی در دبی، از سوی دیگر با یکدیگر همخوانی ندارند. لذا فرض صفر تایید می شود و فرض مخالف یعنی فرض تحقیق مورد تایید قرار نمی گیرد. از این رو فرضیه علل آموزشی خارجی تحقیق مبتنی بر نظریه دفع و جذب مورد تایید واقع نمی شود.

جدول ۳: رابطه میزان تمایل مهاجرت به دبی و علل فرهنگی در ایران

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.198	.75
	Cramer's V	.140	.75
N of Valid Cases		193	

طبق جدول فوق، می توان گفت از آنجا که سطح معناداری متغیرهای علل فرهنگی ایران و میزان تمایل پاسخگویان به مهاجرت به دبی (۰,۰۷۵) است با اطمینان ۹۵ درصد و سطح خطای کوچکتر از ۰,۰۱ درصد، می توان اذعان داشت که رابطه معناداری میان دو متغیر وجود دارد. لذا فرض صفر رد می شود و فرض مخالف یعنی فرض تحقیق مورد تایید قرار می گیرد از این رو به جرات می توان اذعان داشت که دو متغیر از ارتباط خطی برخوردارند. یعنی جهت تغییر در یک متغیر با جهت تغییر در متغیر دیگر هماهنگ است. به عبارت دیگر با وجود تشابه فراوان فرهنگ ایران و دبی به واسطه مسلمان بودن مردمان هر دو کشور و قرابت تاریخی، فرهنگی و اجتماعی با دبی تمایل ایرانیان برای مهاجرت به دبی افزایش می یابد. لذا فرض صفر رد می شود و فرض مخالف یعنی فرض تحقیق مورد تایید قرار می گیرد. از این رو فرضیه علل فرهنگی داخلی تحقیق که مبتنی بر نظریه های سیستمی و دفع و جذب است مورد تایید واقع می شود.

جدول ۴: رابطه میزان تمایل به اقامت در دبی و علل فرهنگی در دبی

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	.274	.850
Cramer's V	.194	.850
N of Valid Cases	194	

طبق جدول فوق، می توان گفت از آنجا که سطح معناداری متغیرهای علل فرهنگی دبی و میزان تمایل پاسخگویان به اقامت در دبی (۰,۸۵۰) و بزرگ تر از ۰,۰۵ درصد است، از این رو به جرات می توان اذعان داشت که همبستگی میان دو متغیر معنا دار نبوده و این دو ارتباط خطی با یکدیگر نداشته و از ارتباط غیر خطی برخوردارند. یعنی جهت تغییر در یک متغیر با جهت تغییر در متغیر دیگر هماهنگ نیست. به عبارت دیگر وجود تنوع فرهنگ های گوناگون در دبی و بروز مساله بی هویتی، گسترش بازار جنسی در دبی و مهاجرت انفرادی یا گروهی دختران و زنان ایرانی از یک سو و احساس قرابت تاریخی، فرهنگی و اجتماعی ضمن برخوردار از امکانات فرهنگی پیشرفته نظیر برگزاری برنامه های فرهنگی شبانه و کنسرت های گوناگون توسط خوانندگان لس آنجلسی از سوی دیگر با یکدیگر همخوانی ندارند؛ لذا فرض صفر تایید می شود و فرض مخالف یعنی فرض تحقیق مورد تایید قرار نمی گیرد. از این رو فرضیه علل فرهنگی خارجی تحقیق که مبتنی بر نظریه های سیستمی و دفع و جذب است مورد تایید واقع نمی شود.

جدول ۵: رابطه میزان تمایل مهاجرت به دبی * علل اجتماعی در ایران

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	.300	..49
Cramer's V	.242	..49
N of Valid Cases	195	

طبق جدول فوق، می توان گفت با وجود سطح معناداری (۰,۰۴۹) با اطمینان ۹۵ درصد و سطح خطای کوچکتر از ۰,۰۱ درصد، رابطه معناداری میان دو متغیر وجود دارد. از این رو به جرات می توان اذعان داشت که دو متغیر از ارتباط خطی برخوردارند. یعنی جهت تغییر در یک متغیر با جهت تغییر در متغیر دیگر هماهنگ است. به عبارت دیگر با افزایش موانع، محدودیت ها و تبعیض های حوزه اجتماعی در ایران، تمایل ایرانیان برای مهاجرت به دبی به قصد برخوردار از امکانات و موقعیت های اجتماعی افزایش می یابد.

لذا فرض صفر رد می‌شود و فرض مخالف یعنی فرض تحقیق مورد تایید قرار می‌گیرد. از این رو فرضیه علل اجتماعی داخلی تحقیق که مبتنی بر نظریه دفع و جذب است مورد تایید واقع می‌شود.

جدول ۶: رابطه میزان تمایل به اقامت در دبی و علل اجتماعی در دبی

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	.157	.905
Cramer's V	.111	.905
N of Valid Cases	195	

طبق جدول فوق، می‌توان گفت از آنجا که سطح معناداری متغیرهای علل اجتماعی پاسخگویان مقیم دبی و میزان تمایل به اقامت در دبی (۰,۹۰۵) و بزرگتر از ۰,۰۵ درصد است. از این رو به جرات می‌توان اذعان داشت که همبستگی میان دو متغیر معنا دار نبوده و این دو ارتباط خطی با یکدیگر نداشته و از ارتباط غیر خطی برخوردارند. یعنی جهت تغییر در یک متغیر با جهت تغییر در متغیر دیگر هماهنگ نیست. به عبارت دیگر سهولت خرید امکانات رفاهی از جمله اتومبیل شخصی و... احساس قرابت اجتماعی، برخورداری از آزادی های کامل اجتماعی، پایین بودن نرخ جرم و جنایت و نایابی مواد مخدر از یک سو و وجود تبعیض های اجتماعی برای ایرانیان با رده شغلی پایین و ارجحیت دادن هندی ها به آنان، گسترش بازار جنسی زنان، بالا بودن هزینه های جاری زندگی و قاچاق و خرید و فروش دختران و زنان از دیگر سو سبب شده است تا دو متغیر علل موجود اجتماعی و تمایل ایرانیان برای اقامت در این امیر نشین از ارتباط خطی برخوردار نبوده و همخوانی نداشته باشند. لذا فرض صفر تایید می‌شود و فرض مخالف یعنی فرض تحقیق مورد تایید قرار نمی‌گیرد. از این رو فرضیه علل اجتماعی خارجی تحقیق مبتنی بر نظریه دفع و جذب است مورد تایید واقع نمی‌شود.

جدول ۷: رابطه میزان تمایل مهاجرت به دبی و علل اقتصادی در ایران

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	.355	.28
Cramer's V	.381	.28
N of Valid Cases	195	

طبق جدول فوق، می‌توان گفت با وجود سطح معناداری (۰,۰۲۸) با اطمینان ۹۵ درصد و سطح خطای تقریبی برابر با ۰,۰۵ درصد، رابطه معناداری میان دو متغیر وجود دارد. یعنی جهت تغییر در یک متغیر با جهت تغییر در متغیر دیگر هماهنگ است. به عبارت دیگر با افزایش موانع، محدودیت ها و بی ثباتی اقتصادی در ایران، تمایل ایرانیان برای مهاجرت به دبی به قصد برخورداری از امکانات و موقعیت های اقتصادی و شغلی افزایش می‌یابد.

لذا فرض صفر رد می‌شود و فرض مخالف یعنی فرض تحقیق مورد تایید قرار می‌گیرد. از این رو فرضیه علل اقتصادی داخلی تحقیق که مبتنی بر نظریه خرد نئو کلاسیک و نظریه سیستم جهانی است مورد تایید واقع می‌شود.

جدول ۸: رابطه میزان تمایل به اقامت در دبی و علل اقتصادی در دبی

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Phi	.111	.672
Nominal Cramer's V	.120	.672
N of Valid Cases	195	

طبق جدول فوق، می توان گفت از آنجا که سطح معناداری متغیرهای علل اجتماعی پاسخگویان مقیم دبی و میزان تمایل به اقامت در دبی (۰,۶۷۲) و بزرگتر از ۰,۰۵ درصد است، از این رو به جرات می توان اذعان داشت که همبستگی میان دو متغیر معنا دار نبوده و این دو ارتباط خطی با یکدیگر نداشته و از ارتباط غیر خطی برخوردارند. یعنی جهت تغییر در یک متغیر با جهت تغییر در متغیر دیگر هماهنگ نیست. لذا فرض صفر تایید می شود و فرض مخالف یعنی فرض تحقیق مورد تایید قرار نمی گیرد. به عبارت دیگر افزایش ثبات اقتصادی در دبی، وجود و رونق بازار آزاد اقتصادی، تسهیلات بانکی مناسب، تامین امنیت سرمایه، وضع قوانین سهل و آسان اقتصادی، اتخاذ سیاست های صحیح اقتصادی، بوروکراسی سریع و روان اداری و تبدیل شدن دبی به محل ترانزیت کالا و مسافر میان شرق و غرب از یک سو و افزایش ریسک سرمایه گذاری در دبی طی سال های اخیر، رکود صنعت ساختمان سازی و سرمایه گذاری در ملک، بالا بودن میانگین نرخ اجاره بها در دبی، بالا بودن هزینه های جاری زندگی، عدم امکان پس انداز به واسطه افزایش هزینه های جاری زندگی از دیگر سو سبب شده تا دو متغیر علل موجود اقتصادی و تمایل ایرانیان برای اقامت در این امیرنشین از ارتباط خطی برخوردار نبوده و همخوانی نداشته باشند.

لذا فرض صفر تایید نشده و فرض مخالف یعنی فرض تحقیق مورد تایید قرار نمی گیرد. از این رو فرضیه علل اقتصادی خارجی تحقیق که مبتنی بر نظریه بازار کار دو گانه و نظریه کلان نئو کلاسیک است مورد تایید واقع نمی شود.

جدول ۹: میزان تمایل مهاجرت به دبی و علل شخصی در ایران

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Phi	.320	.01
Nominal Cramer's V	.226	.01
N of Valid Cases	195	

طبق جدول فوق، می توان گفت با وجود سطح معناداری (۰,۰۱) با اطمینان ۹۹ درصد و سطح خطای تقریبی برابر با ۰,۰۱ درصد، رابطه معناداری میان دو متغیر وجود دارد. پس بر این اساس می توان اظهار داشت که میزان تمایل به مهاجرت به دبی در میان پاسخگویان برخوردار از علل شخصی که عمده ترین آنها همانا ادامه تحصیل فرزندان می باشد از میزان تمایل پاسخگویان دارای علل دیگر موجود در ایران بیشتر است و این که به نسبت بالا رفتن میزان درصد علل شخصی پاسخگویان مقیم دبی، تمایل آنان برای مهاجرت به دبی نیز افزایش می یابد.

لذا فرض صفر رد می شود و فرض مخالف یعنی فرض تحقیق مورد تایید قرار می گیرد. از این رو فرضیه علل شخصی داخلی تحقیق که مبتنی بر نظریه دفع و جذب و نظریه شبکه است مورد تایید واقع می شود.

جدول ۱۰: میزان تمایل به اقامت در دبی و علل شخصی در دبی

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.207	.397
	Cramer's V	.147	.397
N of Valid Cases		195	

طبق جدول فوق، می توان گفت از آنجا که سطح معناداری متغیرهای علل شخصی اقامت پاسخگویان در دبی و میزان تمایل آنان به اقامت در دبی برابر با ۰,۳۹۷ و بزرگتر از ۰,۰۵ درصد است، از این رو به جرات می توان اذعان داشت که همبستگی میان دو متغیر معنا دار نبوده و این دو ارتباط خطی با یکدیگر نداشته و از ارتباط غیر خطی برخوردارند. یعنی جهت تغییر در یک متغیر با جهت تغییر در متغیر دیگر هماهنگ نیست. بعبارت دیگر سهولت ادامه تحصیل فرزندان یا خود در دبی، از یک سو و بالا بودن هزینه های تحصیلی از سوی دیگر یا سهولت ازدواج و یا برقراری رابطه با جنس مخالف از یک سو و قاچاق و خرید و فروش انسان به ویژه زنان و دختران از سوی دیگر و یا تمایل برای حضور افراد خانواده و فرزندان در دبی از یک سو و بالا بودن هزینه های جاری زندگی از دیگر سو سبب شده است تا دو متغیر علل موجود شخصی و تمایل ایرانیان برای اقامت در این امیر نشین از ارتباط خطی برخوردار نبوده و همخوانی نداشته باشند. لذا فرض صفر تایید می شود و فرض مخالف یعنی فرض تحقیق مورد تایید قرار نمی گیرد. از این رو فرضیه علل شخصی خارجی تحقیق که مبتنی بر نظریه دفع و جذب است مورد تایید واقع نمی شود.

نتیجه گیری

همان گونه که پیشتر نیز بدان پرداخته شد، نظریات بازار کار دو گانه، کلان نئو کلاسیک، خرد نئو کلاسیک، سیستم جهانی، دفع و جذب، سیستمی، وابستگی در خصوص انگیزه های تمایل ایرانیان برای مهاجرت به دبی همخوانی داشته و فرضیه های مربوط به علل آموزشی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و شخصی بر مبنای این نظریه ها و همچنین یافته های کیفی تحقیق مورد تایید واقع شده است.

این در حالی است که در مقابل در خصوص تمایل ایرانیان در جهت اقامت در دبی پس از اقدام به مهاجرت فرضیه مربوط به علل آموزشی به علت بالا بودن و افزایش اجاره خانه در دبی (۵-۳ هزار دلار در ماه) و بالا بودن هزینه تحصیل در آن (برابر با لندن) از یک سو و بسیاری مزیت ها و امکانات پیشرفته آموزشی در دبی برای ایرانیان، و وجود ۷ دانشگاه ایرانی و شعباتی از دانشگاه های انگلیسی، استرالیایی و کانادایی در دبی، از سوی دیگر و عدم همخوانی این دو تایید نمی گردد.

فرضیه مربوط به علل فرهنگی نیز به علت وجود تنوع فرهنگ های گوناگون در دبی و بروز مساله بی هویتی، گسترش بازار جنسی در دبی و مهاجرت انفرادی یا گروهی دختران و زنان ایرانی از یک سو و احساس قربت تاریخی، فرهنگی و اجتماعی در ضمن برخورداری از امکانات فرهنگی پیشرفته نظیر برگزاری برنامه های فرهنگی شبانه و کنسرت های گوناگون توسط خوانندگان لس آنجلسی از سوی دیگر و عدم همخوانی این دو تایید نمی گردد.

فرضیه مربوط به علل اجتماعی نیز به علت سهولت خرید امکانات رفاهی از جمله اتومبیل شخصی و... احساس قربت اجتماعی، برخورداری از آزادی های کامل اجتماعی، پایین بودن نرخ جرم و جنایت و نایابی مواد مخدر از یک سو و وجود تبعیض های اجتماعی برای ایرانیان با رده شغلی پایین و ارجحیت دادن هندی ها به آنان، گسترش بازار جنسی زنان، بالا بودن هزینه های جاری زندگی و قاچاق و خرید و فروش دختران و زنان از دیگر سو و عدم همخوانی این دو تایید نمی گردد.

فرضیه مربوط به علل اقتصادی نیز به واسطه بالا بودن هزینه های جاری زندگی در دبی و نبود فرصت پس انداز و بروز پاره ای تبعیض های شغلی در خصوص به کارگیری نیروهای کاری ایرانی و ارجحیت دادن هندیها به آنان و همچنین رکود صنعت ساختمان سازی و سرمایه گذاری در ملک نیز به نوبه خود مورد تایید واقع نمی شود که این خود سبب گردیده است تا اکثریت

قریب به اتفاق ایرانیان از مهاجرت خود به دبی پشیمان بوده و یا قصد بازگشت به ایران و یا مهاجرت به کشور دیگر را در سرپروراندند.

فرضیه مربوط به علل شخصی نیز به علت سهولت ادامه تحصیل فرزندان یا خود در دبی، از یک سو و بالابودن هزینه های تحصیلی از سوی دیگر یا سهولت ازدواج و یا برقراری رابطه با جنس مخالف از یک سو و قاچاق و خرید و فروش انسان به ویژه زنان و دختران از سوی دیگر و یا تمایل برای حضور افراد خانواده و فرزندان در دبی از یک سو و بالا بودن هزینه های جاری زندگی از دیگر سو و عدم همخوانی این دو تایید نمی گردد.

با توجه به بحث ها و مصاحبه های گروهی مشخص گردید از آنجا که فعالیت افراد با مهارت های پایین شغلی و افراد غیر متخصص و به عبارتی کارگران ساده در امیرنشین دبی ممنوع است و انگیزه های گروهی و خانوادگی در تشویق فرد سرپرست خانوار برای مهاجرت به دبی و اقامت در آن کاهش یافته (نقطه مقابل تشویق خانواده های ایرانی به مهاجرت افراد سرپرست خانوار به ژاپن) و به انگیزه های فردی که در فوق بدان اشاره شد محدود می گردد؛ از این رو از نظریه اقتصادی نوین که بر مهاجرت افراد به واسطه نقش گروهی خانواده در جهت بقای اقتصادی تاکید دارد نمی توان برای تبیین علل مهاجرت ایرانیان به دبی استفاده نمود. همچنین روشن شد که از نظریه ایجابی/انباشتی که بر غیر قابل اجتناب بودن مهاجرت های آتی و ثانویه تاکید دارد نمی توان برای تبیین علل مهاجرت ایرانیان به دبی استفاده نمود چراکه تخمین های به عمل آمده نشان می دهد افزایش رونق خرید و فروش املاک مسکونی و تجاری که عمده ترین نوع سرمایه گذاری خارجیان در دبی محسوب می گردد همچون فواره ای که وقتی به اوج برسد دچار سقوط می شود. طبق این پیش بینی ها، قیمت املاک در دبی تا سال ۲۰۰۷ به اوج خود رسیده و سپس مسیر فرود را طی می کند. بر اساس آمار، تا پایان سال ۲۰۰۹، رشد قیمت مسکن در دبی کند شده و به ۸/۵ درصد رسیده و نهایتاً در سال ۲۰۱۰ با سقوط ارزش روبه رو شده است که این خود بر میزان و روال مهاجرت های آتی و ثانویه خارجیان و به ویژه ایرانیان که عمدتاً با هدف سرمایه گذاری و خرید ملک رهسپار دبی می گردند تاثیرگذار بوده است. (گزارش سال ۲۰۰۷ موسسه مالی اعتباری وایر دبی) ۴۷

از دیگر یافته های بحث های گروهی و مصاحبه ها با ایرانیان مقیم دبی و کارشناسان این بود که از نظریه پیوندهای ارتباطی که بر افزایش نرخ مهاجرت افراد به واسطه وجود رابطه قوی میان مهاجران با اعضای خانواده و بستگان و کاهش مهاجرت به واسطه روابط از نوع دوستی تاکید دارد نمی توان برای تبیین علل مهاجرت ایرانیان به دبی استفاده نمود چراکه همان گونه که گفته شد معمولاً مهاجرت های فردی و مهاجرت افراد غیر متخصص و کارگر ایرانی به دبی ناموفق بوده و عمده این افراد از مهاجرت خود به دبی پشیمان بوده و یا درصدد بازگشت به کشور و یا از ترس آبرو ناگزیر به تحمل شرایط موجود می باشند، از این رو به علت نامطلوب بودن شرایط مهاجرت های فردی، هیچ گونه توصیه یا تشویقی از جانب مهاجران به اعضای خانواده و یا بستگان مبنی بر مهاجرت آنان به دبی صورت نمی گیرد مگر آن که فرد مهاجرت کرده از تخصص، تحصیلات، سرمایه و ... برخوردار بوده و در صورت تجربه مهاجرت مطلوب به تشویق اعضای خانواده و یا بستگان برای اقدام به مهاجرت مبادرت نماید.

نهایتاً به عنوان آخرین یافته منتج از بحث های گروهی و مصاحبه ها مشخص گردید که از نظریه کارکردگرایی که برای مهاجرت کارکردی مثبت قایل شده و از مهاجران و نسل های آتی به عنوان اعضای دائمی یاد می کند نمی توان برای تبیین علل مهاجرت ایرانیان به دبی استفاده نمود؛ چراکه امارات متحده عربی برنامه بلند مدتی را برای جذب سرمایه های ایران طراحی کرده و با استفاده از قوانین وضع شده در تلاشی مضاعف افراد را برای سرمایه های انسانی و مالی خارجی و به ویژه ایرانیان تشویق می کند و به این ترتیب روز به روز بر ثروت خود با استفاده از سرمایه های دیگران می افزاید و پتانسیل های توسعه یافتگی را از ایران باز می ستاند.

در این تحقیق بر اساس پارادایم نظری مهاجرت بین‌المللی و با اتخاذ رهیافتی کارکردگرایانه در پی بررسی مسأله چرایی عدم همخوانی میزان تمایل مهاجرت بی‌حد و حصر ایرانیان به امیرنشین دبی طی دهه ۷۰ و تمایل آنان برای سرمایه‌گذاری و اقامت در آن از یک سو و کند شدن روال مهاجرت ایرانیان به دبی و تمایل کم ایرانیان مقیم دبی برای اقامت در این امیرنشین در اواخر دهه ۸۰ برآمدیم. آن‌چه در این تحقیق به دنبال آن بودیم مطالعه‌ای در خصوص شناسایی کلیه جنبه‌های مثبت و منفی مهاجرت و بالاخص مهاجرت ایرانیان طی سال‌های ۸۹-۱۳۷۹ به امیرنشین دبی و چرایی تمایل بسیار زیاد ایرانیان برای مهاجرت به دبی در مقابل کاهش چشمگیر تمایل آنان برای اقامت درازمدت در آن بوده است. از آنجایی که لازمه چنین مطالعه‌ای در وهله نخست آگاهی از علل، انگیزه‌ها و ریشه‌های این واقعیت بود لذا ابتدا به شناسایی علل موثر جاذبه و دافعه پرداخته شد.

این علل عبارت بودند از: علل شخصی، علل مربوط به کشور مبدأ و بالاخره علل مربوط به کشور مقصد. هدف از بررسی موارد فوق بر این بوده که با توجه به نفوذ و گسترش بی‌سابقه رسانه‌های جمعی و تبلیغی از جمله تهییج و تحریک ساکنان کشورهای در حال توسعه به مهاجرت بواسطه نمایش زرق و برق‌های زندگی مجلل غربی و آزادی‌های فراخور آن و تاثیر آنها در کلیه ابعاد حیات اجتماعی و شکل‌گیری ادراکات، نگرش‌ها، تصمیمات و رفتارهای افراد می‌باید بین میزان استفاده از یک رسانه بخصوص و تاثیر آن در قصد به مهاجرت ایرانیان به دبی رابطه مستقیم وجود داشته باشد، که همانگونه که یافته‌ها نشان می‌دهند این رابطه تأیید شده و مشخص گردید که از دیدگاه آزمون‌های تحقیق، شبکه‌های ماهواره‌ای بعنوان پرکاربردترین رسانه از سوی آنها بیشترین تأثیر را در سوق دهی و گرایش ایرانیان در جهت فراهم آوردن مقدمات مهاجرت و اقامت آنان در دبی داشته است.

این یافته با مبانی نظری موجود در خصوص نظریه کاشت و نظریه شبکه مطابقت داشت و رابطه بین میزان استفاده از یک رسانه و واقعیت‌پنداری پیام‌های آن تأیید گردیده و این نکته به عنوان مهمترین عامل شخصی مهاجرت ایرانیان به این امیرنشین شناخته شد؛ و این در حالی است که به واسطه مواجهه ایرانیان مهاجرت کرده و مقیم دبی با واقعیت‌ها و مسایل و مشکلات پیرامونی موجود در دبی، یعنی همان واقعیت‌های بی‌پرده‌ای که صحت‌گفتار تبلیغی رسانه‌ای را زیر سوال می‌برد، روال شوق و شور ایرانیان برای مهاجرت به دبی در جهت عکس‌قرار گرفته و علاوه بر دل‌زدگی و تمایل کم ایرانیان مهاجرت کرده به دبی برای اقامت طولانی‌تر در آن، کاهش چشمگیر مهاجرت‌های ثانویه ایرانیان به دبی را نیز به همراه داشته است.

طبق مشاهدات و مصاحبه‌های به عمل آمده و بحث‌های گروهی با ایرانیان ساکن و مقیم دبی روشن شد که مهاجرت ایرانیان به دبی به واسطه روابط از نوع دوستی به علت ناموفق بودن مهاجرت‌های فردی و مهاجرت افراد غیر متخصص و کارگر ایرانی به این امیرنشین و اکثراً پشیمانی این افراد از مهاجرت و حتی اقامت در آن و تمایل آنان برای بازگشت به ایران به حداقل میزان خود تنزل یافته است. (نقطه مقابل مهاجرت ایرانیان به کشور ژاپن)

با وجود نتایج نظری و نتایج آماری ارایه شده در فوق، به طور کلی در خصوص روال مهاجرت ایرانیان به امیرنشین دبی - با توجه به مستندات به دست آمده از یافته‌های تحقیق کمی، بحث‌های گروهی و مصاحبه با کارشناسان - می‌توان ادعان داشت که علی‌رغم سیر صعودی مهاجرت ایرانیان در سالهای اولیه دهه ۷۰، به مرور زمان از تب مهاجرت و رویای اقامت در دبی نزد ایرانیان کاسته شده است تا بدان جا که شاهد اختلاف قابل توجهی در نتایج تحقیق کیفی و مقایسه میزان مهاجرت و تمایل برای اقامت ایرانیان در دبی طی سالهای اولیه دهه ۷۰ و کاهش چشمگیر این تقاضا طی سالهای پایانی دهه ۸۰ هستیم که این سیر نزولی خود دلایل متعددی با عنوان علل دافعه دبی و پررنگ‌تر شدن این علل طی سال‌های اخیر دارد که در ذیل بدان می‌پردازیم:

• گسترش بازار جنسی در دبی و خرید و فروش و قاچاق دختران و زنان در دبی و مهاجرت انفرادی یا گروهی از دختران و زنان ایرانی به دبی به منظور مشارکت در تجارت جنسی و کسب درآمد از این راه که خود به بدنام شدن چهره زن ایرانی در دبی و

همچنین کم شدن تمایل مهاجرت زنان متاهل ایرانی به این امر نشین منتهی شده است به طوری که غالب آمد و شدهای سال های اخیر زنان ایرانی به همراه خانواده تنها به صورت یک سفر توریستی و تفریحی و برای مقطع زمانی کوتاه بوده است.

• بالا بودن میانگین نرخ اجاره بهای منزل (۲۵۰۰ دلار در ماه برای اجاره منزل ۲ خوابه) و همچنین بالا بودن هزینه های جاری زندگی بالغ بر ۳۰۰۰ دلار در ماه برای یک خانواده ۳ نفره بطور میانگین سبب شده است که هزینه های زندگی در امیرنشین دبی با لندن بعنوان یکی از گران ترین شهرهای جهان به لحاظ هزینه ای برابری کند که این خود باعث می شود که خانواده های متعلق به طبقه متوسط ایرانی یارای مهاجرت و اقامت در این امیرنشین را نداشته و آن دسته از ایرانیانی هم که از توانایی مالی مناسبی برخوردار می باشند، در صورت تمایل به مهاجرت به گزینه های مناسب تر و بهتری نظیر کشورهای آمریکایی و اروپایی مبادرت می نمایند و از مهاجرت و اقامت در دبی خودداری می کنند.

• عدم امکان پس انداز به واسطه افزایش هزینه های جاری زندگی در دبی
 • افزایش هزینه های گشایش اعتبار اسنادی و سود جویی اماراتی ها در این خصوص.
 • عدم فرصت های شغلی مناسب برای اراد غیر متخصص و کارگران ساده چرا که به ویژه طی سال های آتی به واسطه ارزان تر بودن نیروی کار هندی، اماراتی ها در انتخاب نیروی کار خود تبعیض به خرج داده و بیشتر متمایل به انتخاب کارگران و نیروی کاری خود از میان افراد هندی تبار هستند.

• پیچیده تر شدن مجوزهای کاری و بوروکراسی اداری دبی طی سال های اخیر به نحوی که کارگران و حتی مهاجرین ایرانی که به عنوان تاجر و سرمایه گذار در دبی سکونت دارند ناگزیر به تمدید ویزای کاری و فعالیتی خود و مراجعه هر دو ماه یک بار به عمان یا کیش در ایران هستند.

• وجود تنوع فرهنگهای گوناگون در دبی از جمله هندی تبارها، چینی ها، پاکستانی ها، فیلیپینی تبارها، روس ها، ایتالیایی ها و ..... باعث شده است تا شاهد نوعی ناهمگونی نامبارک و نامتجانس از اقوام و ملیت های مختلف با ابعاد گسترده در جغرافیای کوچکی باشیم که این خود به مساله بی هویتی در دبی می انجامد.

• کاهش گیرایی سیاست های اغواگرانه امارات به واسطه نمایش تبلیغات پر زرق و برق از زندگی مدرن و ساختمان های سر به فلک کشیده و مدرن موجود در مناطق مختلف این منطقه و فریفتگی کمتر ایرانیان برای مهاجرت و سرمایه گذاری در دبی به واسطه تماشای تبلیغات رنگارنگ ماهواره ای

• رکود خرید و فروش املاک مسکونی و تجاری در دبی و افزایش عرضه نسبت به تقاضا در صنعت احداث ساختمان در دبی که خود غیر قابل اجتناب نبودن مهاجرت های آتی و ثانویه را به دنبال داشته است.

پی نوشت

3. Documentary Research	18. Neo classic theory
4. Analytical Research	19. Sastad
5. Field Research	20. Macro Neo classic theory
6. Qualitative Research	21. Micro Neo classic theory
7. Push Factors	22. Taylor
8. Pull Factors	23. Starck
9. Barriers	24. Seasonal migrant
10. Survey Studies	25. Skill less Migrant
11. Exploratory study	26. Developing Countries
12. Theorem Framework	27. Network theory
13. Social Reality	28. Charles Tilly
14. Interview	29. Organization theory
15. Questionnaire	30. Commutation compulsory theory
16. Contingency theories	31. Communication linkage theory
17. Conflict theories	32. Douglass Massey
	33. Strong Ties

34. Weak Ties

35. Attraction and Repulse theory

36. Lee Everett

۳۷. نیروهای دافعه در مبداء (pushing forces): عوامل

مسبب این که فردی مکان زندگی خود را ترک کند یا او را

از مکان و شرایط زندگی خود ناراضی سازد.

۳۸. نیروهای جاذبه در مقصد (pulling force): عواملی که

باعث تشویق و تحریک افراد به مهاجرت شود.

۳۹. عوامل مداخله کننده درجه دوم. نزدیکی مرزهای جغرافیایی

با ایران. پایین بودن هزینه های سفر و مهاجرت. نبود

مقررات خاص مهاجرتی مابین دبی و ایران.

40. Functional theory

41. Notional model

42. Sample Population

43. Cochran test

۴۴. روشی مبتنی بر سوالات چگونه؟ (How)، چی؟ (what)،

چرا؟ (why)، که؟ (who)، کی؟ (when) و کجا؟

(where).

45. LC

منابع

۱. ابراهیم زاده، عیسی (۱۳۸۰). مهاجرت های بین الملل و پیامدهای آن. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۵۰۶.
۲. اورت، لی (۱۳۸۰). نظریه ی مهاجرت. ترجمه بیژن زارع انتشارات دانشگاه تهران.
۳. بیکر، ت. (۱۳۷۷). نحوه انجام تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ ناییبی، تهران: روشن.
۴. تقوی، نعمت... (۱۳۷۸). مبانی جمعیت شناسی، تبریز، دانیال.
۵. چلیبی، مسعود (۱۳۷۵). جامعه شناسی نظم، تهران، نشرنی.
۶. حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۲). مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، سمت، تهران.
۷. ذاکر صالحی، غلام رضا (۱۳۸۳). دانشگاه ایرانی (درآمدی بر جامعه شناسی آموزش عالی)، چاپ اول، تهران، کویر.
۸. زنجانی، حبیب ا... (۱۳۷۶). تحلیل جمعیت شناختی، تهران، سمت.
۹. زنجانی، حبیب... (۱۳۸۰). مهاجرت، تهران، سمت، چاپ اول.
۱۰. ساروخانی، باقر (۱۳۷۰). درآمدی بر دایره المعارف علوم اجتماعی. تهران، انتشارات کیهان.
۱۱. شیخی، محمد تقی (۱۳۸۰). مبانی و مفاهیم جمعیت شناسی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۲. فیندلی، سلی (۱۳۷۳). برنامه ریزی مهاجرت های داخلی، ترجمه عبدالعلی لهستانی زاده، شیراز، انتشارات نوید.
۱۳. کاظمی پور، شهلا (۱۳۷۹). روش های مقدماتی تحلیل جمعیت، دانشگاه پیام نور.
۱۴. کلاتری، صمد (۱۳۷۸). مبانی جمعیت شناسی، اصفهان، مانی، چاپ اول.
۱۵. کوئن، بروس (۱۳۶۹). مبانی جامعه شناسی، ترجمه غلام عباس توسلی و فاضل، تهران، سمت.
۱۶. لوکاس، دیوید و میر، پاول (۱۳۸۱). درآمدی بر مطالعات جمعیتی، ترجمه حسین محمودیان، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۷. لومپه، کریستین (۲۰۰۸). اثرات نیروی کار متخصص بر روند مهاجرت انتشارات دانشگاه گیس آلمان.
۱۸. لهسایی زاده، عبدالعلی (۱۳۶۸). نظریات مهاجرت، انتشارات نوید، شیراز.
۱۹. معزی، اسدا... (۱۳۷۱). مبانی جمعیت شناسی، تهران، آوای نور.
۲۰. میرزا، ایتان (۲۰۰۶). نظریه های مهاجرت بین المللی با تکیه بر سیاست های حمایتی انتشارات دانشگاه اورشلیم.
۲۱. میرزایی، محمد (۱۳۸۴). جمعیت و توسعه با تأکید بر ایران (ده مقاله)، انتشارات مرکز مطالعات و پژوهش های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه،
۲۲. نوراللهی، طه (۱۳۷۷). مهاجرت داخلی در ایران طی سال های ۱۳۷۵-۱۳۶۵، فصلنامه علمی پژوهشی جمعیت، شماره ۲۳ و ۲۴، سازمان ثبت احوال کشور، بهار و تابستان
۲۳. وقوفی، حسن (۱۳۷۸). فرار مغزها، تهران، فصلنامه علوم، تحقیقات و فناوری. سال دوم شماره سوم خبرنامه آموزش عالی شماره ۳ اسفند ماه سال اول ماهنامه گزارش، ش ۵۶.
۲۴. ویکس، جان رابرت (۱۳۸۵). مقدمه ای بر مفاهیم و موضوعات جمعیت، الهه میرزایی، تهران، موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی، چاپ اول.
۲۵. هادی زاده نواز، مریم (۱۳۸۴). مهاجرت بین المللی و راهکارهای ساماندهی آن در جهان، انتشارات آذر برزین، چاپ دوم، مشهد.
۲۶. هوو، نیل و جکسون، ریچارد (۲۰۰۸). بررسی تئوریک روند رو به رشد مهاجرت در جهان.

28. Beine. M., F. Docquier and H. Rapoport (2003). **Brain Drain and LDCs' Growth: Winners and Losers.** IZA DP.
29. Bhagwati, Jagdish and John Wilson (1989). **"The Presence of International Personal Mobility:** Cambridge : MIT Press.
30. Chun, J.(1996). **Interregional Migration and Regional Development,** Aldershot, England, Avebury.
31. Holt, F. M.(1997). **Family Migration Decisions: A Dynamic Analysis,** Unpublished dissertation,
32. University of Virginia, Charlottesville.
33. Lee, Everett S.(1966). A Theory of Migration. **Journal of Demography.**
34. Massey, D.S.(1990). **Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration,** Population Index.
35. Myers, S.(2000), **Impact of Religious Involvement on Migration;** Social Forces.
36. Ozden , Caglar and Schiff (2006). Maurice, **The World Bank and Palgrave Macmillan,** Washington: International Migration, Remittances & the human capital.
37. Skeldon, R. (2008). **International migration as a tool in development policy: a passing phase?** Population and Development Review.
38. Swain, L.L. and Garasky, S.(2006). **Migration Decisions of Dual-earner Families: An Application of Multilevel Modeling.**
39. Todaro, P. M. (1976). **Internal Migration in Developing Countries.** Geneva: International Labor Office.
40. Chun, J.(1996). **Interregional Migration and Regional Development,** Alder shot, England, Avebury.
41. Boyd, M.(1976). **Immigration Policies and Trends: A Comparison of Canada and the United States,** "Demography, Vol.13, No.1.
42. Ciscel, D., Sharp, D., & Heath, J.(2000). Family Work Trends and Practices: 1971to 1991, **Journal of Family and Economic Issues.**
43. Mincer, J.(1978). Family Migration Decisions, **Journal of Political Economics,** Vol. 86.
44. Nord, M.(1998). Poor People on the Move: County-to-county Migration and the Spatial Concentration of Poverty, **Journal of Regional Science.**
45. Ravenstein, Ernest G. (1885). The Laws of Migration. **Journal of the Royal Statistical Society.**
46. Smits, J., Mulder, C.H., & Hooimeijer, P. (2003). Changing Gender Roles, Shifting Power Balance and Long-distance Migration of Couples, **Urban Studies,** Vol. 40.
47. White, S., (1980). A Philosophical Dichotomy in Migration Research, **Professional Geography,** Vol.32